

ROMANTIŠKASIS AVANGARDISTAS

Eduardas Mieželaitis savo poeziją metaforiškai vadino lyra. Jos vardas yra dviejų svarbių jo knygų – rinktinės *Mano lyra* (1979) ir paskutiniosios *Mažoji lyra* (1999) – pavadinimuose; išplėtotu lyros vaizdiniu remiasi pirmasis „Žmogaus“ ciklo eilėraštis, kur visas pasaulis poetui rodosi kaip daugiastygė skambanti lyra. Ją Mieželaitis yra pavadinęs ir amžina, aukso, marmuro, gintaro, ir plastmasės lyra. Pastarasis variantas reikštų ne poeto abejonę dėl savo kūrybos vertės, bet kritišką jo santykį su vartotojiškos visuomenės papročiais. Tai savotiškas poeto nuosprendis žmogaus antipodui, kurį jis analizavo visą septintąjį dešimtmetį šešiose antikomentaro knygoose, parašytose po garsiojo „Žmogaus“ ciklo.

Kokį vaizdinį Mieželaičio kūrybai apibūdinti rinktųsi literatūros kritikai? „Fontanas lietuvių poezijos aikštėje“ – tokia įsimintina metafora Mieželaičio fenomeną yra įvardijęs Rimvydas Šilbajoris. Ji fiksuoja nevienareikšmį vertinimą: viena vertus, pripažįstama, kad „Mieželaitis turi (...) gaivalingą, puošnią, turtingą žodžio dovaną“¹; kita vertus, konstatuojamas ekstensyvus jo talento pobūdis, kitoj vietoj kritiko įvardytas nevaldomu „žodžių tvanu“. Šiai rinktinei parenkant barokinės lyros vardą, norėta pabrėžti, kad puošnus, ornamentuotas, „perteklinis“ poeto žodis yra jo individualaus stiliaus dalis. Būtent dėl tokios kūrybos prigimties sudaryti jo poezijos rinktinę* nėra paprasta. Rinktinės žanro paskirtis yra išgryninti kūrybos branduolį, išryškinti dominuojančias stilistines linijas, pristatyti svarbiausius kūrinius. Mieželaičio atveju bet kokia panaši redukcija yra sunkiai suderinama su didžiulių užmoju, improvizacine, eksperimentine jo kūrybos prigimtimi. Gal dėl tos priežasties paties poeto sudarytos rinktinės (penkiasdešimtmečio proga – *Poezijos dvitomis*, 1968; šešiasdešimtmečio – *Mano lyra*, 1979) savo įspūdinga apimtimi labiau primena raštus.

Šiais metais Eduardui Mieželaičiui sukaktų 90 metų. Gimė jis 1919 metais spalio 3 d. Kareiviškių kaime Pakruojo rajone. Vienoje paskutiniųjų autobiografijų Mieželaitis teigė, kad jam nesvarbus gimimo laikas, bet labai svarbi vieta. Autobiografinėje esė „Nereikalingas žmogus. Akcentai“ (2003) gimtąsias vietas jis apibūdino Antikos mitų vaizdiniais. Pakruojės vaikystę įvardijo savo Arkadija**, pro kaimą tekančią Kruojos upelį, atitekėjusį, pasak poeto, iš Helikono*** šaltiniuotos papėdės, vadina savo Hipokrene****, pakrančių lakštingalas – Helikono mūzomis, o trimečio kaubojaus nesėkmingas pasijodinėjimas ant kumeliuko aprašytas kaip pirmasis susitikimas su sparnuotuoju Pegasu. Su panašiu pakylėtumu parašytas ir visas autobiografinis pasakojimas, išskyrus gal tik karo metų patirtis ir išgyvenimus. Poeto žodžiais, arkadiška idilė (žaidimas indėnais Nemuno pakrantėse, meškeriojimas, futbolas...) tęsėsi ir su tėvais penkerių metų persikėlus į Kauną. Dešimties metų pradėjęs rašyti, penkiolikos sulaukęs pirmųjų publikacijų. Nuo 1936 metų jo eilėraščius spausdino moksleivių žurnalai: *Moksleivių varpai*, *Mūsų jaunimas*, *Varpas*. Mokydamasis 3-iojoje gimnazijoje, susipažino su ten dirbusia Salomėja Nerimi, Vanda Daugirdaitė-Sruogiene, su savo kūrybos bandymais pats prisistatė Kaziui Binkui. Buvo maištingas romantikas, pagrindinės komjaunimo organizacijos narys

¹ Rimvydas Šilbajoris, *Žodžiai ir prasmė: literatūra šiandien Lietuvoje*, Chicago: Akademines skautijos leidykla, 1982, p. 53.

* Šis tekstas yra įžanginis Eduardo Mieželaičio (1919–1997) poezijos rinktinės straipsnis, parašytas sudarytojos Elenos Baliutyės 2009 m. (Red.)

** Arkadija – civilizacijos nepaliesta, visuotinės idilijos šalis, prilygstanti Rojui. Pavadinata pagal Graikijos istorinę geografinę sritį Arkadiją (*Arkadia*). (Red.)

*** Helikontas (gr. *Helikōn*) – kalnas Graikijoje, kur, pagal senovės graikų mitologiją, gyvenusios mūzos ir dievas Apolonas. (Red.)

**** Hipokrenė (gr. *Hippokrēnē*) – senovės graikų mitologijoje stebuklingas šaltinis Helikono kalne, pradėjęs trykšti nuo žirgo Pegaso kanopos smūgio, turįs stebuklingą savybę įkvėpti poetus. (Red.)

(1935), gimnazijoje aktyviai dalyvavęs Vinco Kudirkos lavinimosi kuopos veikloje. 1939-aisiais įstojo į VDU studijuoti teisės, 1940 metais buvo paskirtas *Komjaunimo tiesos* redaktoriumi. Prasidėjus karui, su kitais aktyvistais traukėsi į Rusiją, vos nebuvo sušaudytas Minske, palaikius juos vokiečių diversantais. Pasiėkęs Maskvą, buvo ištiktas šoko, kai išvydo ten tvyrančius suirutę, chaosą ir paniką. „Nereikalingo žmogaus“ akcentuose tai nauji, tik nepriklausomoje Lietuvoje galėję būti parašyti autobiografijos puslapiai, kaip, beje, ir ten aprašytos vėlesnės patirtys iš darbo karo korespondentu Sovietų armijos 16-ojoje Lietuviškoje divizijoje. Ten įstojo į Komunistų partiją (1943), Maskvoje išleido plonytę pirmąją savo knygą *Lyrika* (1943), kupiną Lietuvos ilgesio, išreikšto neoromantine stilistika. Grįžęs į Lietuvą, buvo paskirtas komjaunimo CK sekretorium (1944–1946), išleido naują papildytą karo metų lyrikos knygą *Tėviškės vėjas* (1946) ir tais pačiais metais patyrė didžiąją savo gyvenimo traumą, kurios prisiminimas, kaip rodo ir kūryba, ir autobiografiniai tekstai, lydėjo jį visą gyvenimą. Dėl sumanymo burti pokario jaunimą į ūkininkų ratelius Mieželaitis neteko sekretoriaus posto ir vos nebuvo pašalintas iš partijos, o tai, tikriausiai, būtų reiškę areštą. Bet, pagal Mieželaičio versiją, dėl Antano Sniečkaus palankumo buvo sugrąžintas į žurnalistiką – paskirtas *Jaunimo gretų* redaktorium. Tris mėnesius tetruko ši karjera, nes Visuotiniame rašytojų susirinkime (1946 m. spalio 1–2 d.), suorganizuotame pagal sąjunginį Aleksandro Ždanovo scenarijų, pradėtą realizuoti Leningrade, susidorojant su Michailu Zoščenka ir Ana Achmatova, Mieželaitis už *Tėviškės vėją* buvo vienas iš labiausiai kritikuotų autorių. Dėl to tapo bedarbiu ir keletą metų gyveno tik iš atsitiktinių vertimų ir knygelių vaikams; iki 1953 metų jų išleido 8, kai kurios (*Kastantas muzikantas*, 1948; *Zuikis puikis*, 1949) buvo labai populiaros. Knygoje *Post scriptum: prisiminimai apie Eduardą Mieželaitį, straipsniai, laiškai* (2008) ne vieno autoriaus yra užfiksuota, kad to istorinio susirinkimo metu Mieželaitis viešai neatgailavęs. Vėliau vis dėlto „atgailavo“, leisdamas tipiškas pokarinio deklaratyvaus stiliaus knygas: *Pakilusi žemė* (1951), *Dainų išausiu margą raštą* (1952), poemą *Broliška poema* (1954). Taip vėl sugrįžo į visuomeninio gyvenimo sceną – buvo paskirtas / išrinktas Rašytojų sąjungos sekretorium (1954–1959), po to – pirmininku (1959–1970), LKP CK nariu (1960–1989), SSRS AT deputatu (1962–1970), Lietuvos AT Prezidiumo pirmininko pavaduotoju (1975).

Solinė visuomenės veikėjo padėtis Mieželaičiui-rašytojui padėjo siekti ambicingo uždavinio – lietuvių poezijos modernizavimo. Tai jam reiškė ir asmeninį revanšą už pokary patirtą vėzdo kritiką. Į Visatos centrą savo kūryboje jis iškėlė žmogų, kosmoso užkariautoją, harmoningą, didingų socialinių užmojų asmenybę. Naujajai renesansinio humanizmo filosofijai poetas ieškojo naujos poetikos – deklaratyvaus, laisvo, tradicinių silabotonikos* formų nevaržomo poetinio žodžio. Šių poeto siekių rezultatas – knyga *Žmogus* (1962), sulaukusi aukščiausio sovietmečiu įvertinimo – Lenino premijos. Ji atliepė po TSKP** 20-ojo suvažiavimo atsiradusius demokratinių pokyčių lūkesčius, tapo oficialiosios ideologijos manifestu. *Žmogaus* ciklas dabar įdomiai interpretuojamas kaip politinės religijos tekstas¹. Pradedant šeštojo dešimtmečio pabaiga, Mieželaičiui atsivėrė Vakarų pasaulis – su įvairiomis visuomeninėmis ir vyriausybinėmis delegacijomis poetas aplankė ne tik Europos, bet ir Afrikos, Lotynų Amerikos šalis, JAV, Japoniją, Indiją, siurbte siurbdamas pasaulio muziejuose sukauptą meno patirtį, kūryboje fiksuodamas didmiesčių architektūros ritmus, civilizacijos keičiamą pasaulio vaizdą, naujus pojūčius žvelgiant pro lėktuvo iliuminatorių (*Svetimi akmenys, Autoportretas. Aviaeskizai*, 1962; *Atogrąžos panorama*, 1963). „Lietuvių literatūroje dar nebuvo tokios imlios estetiškos sąmonės, sugėbančios žaibiškai įsisavinti skirtingiausią estetinę informaciją ir tuoj pat ją reprodukuoti“², – teigė

* Silabotonika (gr. *syllabē* – skienuo; gr. *tonos* – kirtis, įtempimas) – eilėdara, pagrįsta skiemenų skaičiaus eilutėje pastovumu arba dėsninga kaita ir dėsninga natūralių kalbos kirčių kaita. (Red.)

** TSKP – Tarybų Sąjungos komunistų partija. (Red.)

¹ Žr. Rimantas Kmita, „Eduardo Mieželaičio *Žmogus* kaip politinės religijos tekstas“, *Literatūra*, 49(1), 2007, p. 39–57.

² Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 528.

Vytautas Kubilius.

Ieškant naujos poetikos, Mieželaičiui įtaką darė amžiaus pradžios Vakarų avangardistai (Waltas Whitmanas (Valtas Vitmenas), Guillaume'as Apollinaire'as (Gijomas Apolineras) bei socialiai angažuoti amžininkai (Alenas Ginsbergas (Alenas Ginsbergas), Federicas Garcia Lorca (Federikas Garsija Lorca), Paulis Eluard'as (Polis Eliuaras), Pablo Neruda (Pablas Neruda), Robertas Frostas (Robertas Frostas). Naujoji poetinė programa suformuluota eilėraštyje „Niagaros krioklys, arba pasivaikščiojimas su Voltu Vitmenu^{***}“: „Šitas žodžių krioklys / nebegali sutilpti / į chorėjų, anapestų, daktilių, jambų ritmus, / nes jų per daug – žodžių ištisos masės. / Ir juos valdyti reikia kitų santvarkos dėsnų. / Jų ritmas bus upės potvynis (...)“¹, – dėstė poetas vitmenišką filosofiją. Jaunatviškai anarchistinis poezijos ritmas ypač ryškus rinkinyje *Autoportretas. Aviaeskizai*. Išėjusi 1962-aisiais, tais pačiais metais kaip ir *Žmogus*, ši knyga buvo ne tokia deklaratyviai ideologiška, joje, pasak Algirdo Juliaus Greimo, daug „Keturių vėjų“ dvasios – ir formos, ir turinio prasme². Poeto ankstyvosios lyrikos „personažas“ mėnulis čia karstosi dangoraižių stogais, o pats lyrinis subjektas džiazio ritmų fone staugia su Alenu Ginsbergu^{****} („Staugsmas viršum Bruklino tilto“). Mieželaitis poetizavo socialinio teisingumo idėją, žmonių bendrystę, solidarumą^{*****}, vienybę, bet Vakarų pasaulyje jis fiksavo ne tik socialinius kontrastus, o ir modernios civilizacijos kultūros ženklus. Ši knyga, priešingai oficialiajai nuomonei, anuomet skaitytojų buvo itin palankiai sutikta. „Mums atrodė, kad *Aviaeskizai* yra geri formos požiūriu, vadinasi, ir apskritai geri, o būdami geri jie iš karto tarsi praranda ideologinius atributus“³, – klausiamas apie savo santykį su ideologija ir literatūra sovietmečiu, sakė Alfonsas Andriuškevičius. Jam ir Sigitui Gedai patikusios ir Saulės Kisarauskienės iliustracijos, smarkiai sukritikuotos, kaip, beje, ir pati knyga, respublikos kūrybinių darbuotojų pasitarime 1963 metais, Nikitai Chruščiovui pradėjus kampaniją prieš abstrakcionizmą mene. Vis dėlto meno modernizacijos procesas nesustojo, Mieželaičio ieškojimus parėmė ir tęsė Justino Marcinkevičiaus, Alfonso Maldonio, Algimanto Baltakio karta, o 1966 metais pasirodė Sigitos Gedos *Pėdos...* Visą septintąjį dešimtmetį Mieželaitis, jo žodžiais, vykdė poetinį eksperimentą, siekdamas „poetinių formų sintezės“. Jis derino poeziją ir prozą, tradicinį eiliovimą su verlibru* ir sinkopiu**, esė su publicistika, dienoraštines pastabas, laiškus su kritiniais straipsniais, jų temas tęsdamas eilėraščiuose ar jų cikluose („Lyriniai etiudai“, 1964; „Naktiniai drugiai“, 1966; „Montažai“, 1969; „Horizontalai“, 1970; „Antakalnio barokas“, 1971; „Iliuzijos bokštas“, 1973). Šiuo avangardinio modernizmo etapu Mieželaitis daug kūrybos energijos skyrė naujiems savo poezijos leidimams rengti: rinkinei *Mano lyra* (1979), 11 knygų kūrybinių serijai (1974–1984), 8 tomų *Raštams* (1982–1985). Juose daugelis eilėraščių, ypač ankstyvojo laikotarpio, taisyti, perkurti, pildyti bei komponuoti į naujas struktūras.

Pradedant devintuoju dešimtmečiu, Mieželaičio poetinio eksperimento energija ėmė slūgti –

*** Voltas Vitmenas (Walt Whitman) (1819–1892) – vienas garsiausių Amerikos poetų, „laisvųjų eilių“ pradininkas. Taip pat eseistas, žurnalistas. Savo kūryboje deklaravo tuo metu revoliucingas demokratines, humanistines idėjas. (Red.)

¹ Eduardas Mieželaitis, *Autoportretas. Aviaeskizai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 270.

² Žr. Algirdas Julius Greimas, „Apie Eduardą Mieželaitį ir jo Paryžių“, in: Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 478–482.

**** Alenas Ginsbergas (Allen Ginsberg) (1926–1997) – vienas garsiausių JAV poetų, bitnikas, aktyvus politikas, žmogaus teisių gynėjas, budistas ir vizionierius. Labiausiai išgarsėjo 1956 metais parašyta poema „Staugsmas“ („Howl“). (Red.)

***** Solidarumas – veikiantis iš vieno, draugiškas, sutariantis, bendras. (Red.)

³ „*Kaip manai, kas tu esi?*: Alfonsą Andriuškevičių kalbina Arūnas Sverdiolas ir Saulius Žukas“, *Baltos lankos*, Nr. 24 (2007), p. 41–42.

* Verlibras (pranc. *vers libre* – laisvosios eilės) – eiliovimas be aiškios sistemos (ribinis reiškinys tarp eiliuotos ir neeiluotos kalbos). (Red.)

** Sinkopis (gr. *Synkopē* – sutrumpinimas, išmetimas) – lit. eiliovimo sistema, tarpinė tarp silabotoninės eilėdaros ir verlibro, – laisvesnis negu silabotonikoje, bet griežtesnis negu verlibre nekirčiuotų ir kirčiuotų skiemenų skaičiaus pasiskirstymas eilutėse. (Red.)

grįžtama prie apibrėžtesnių žanrų: eilėraščio, soneto, poemos, miniatiūros, sentencijos; kūryboje stiprėjo meditacinis pradas (*Postskriptumai*, 1986; *Gnomos*, 1987; *Laida*, 1992). Eilėraščiuose ėmė atsispindėti psichologiniai išgyvenimai, neretai lydimi autoironijos ir skepsio, daugėjo dienoraštinio pobūdžio savistabos, akimirkos nuotaikų, gamtos įspūdžių fiksavimo, naujai suskambo meilės motyvas („Consonetai Helenai“, 1994; „Saulės vėjas“, 1995). Paskutinis paties poeto paruoštas rinkinys *Mažoji lyra* (1999) pasirodė jau po mirties. Poetas mirė 1997 metų birželio 6 d. Vilniuje.

Paskutiniais gyvenimo metais Mieželaitis rašė dienoraštį, kurio paskelbtuose fragmentuose (*Šiaurės Atėnai*, 1999 10 10–12 04) užfiksuotos depresinės vienišumo, beprasmybės nuotaikos. Jas lėmė, žinoma, senatvės būseną, kurią dar aitrino nuoskauda, pasijutus nepriklausomoje Lietuvoje „nereikalingu žmogumi“. Taip poetui atrodė, ypač dėl pakitusios kultūros ir menininko padėties. Vis dėlto autobiografinėje esė *Nereikalingas žmogus. Akcentai* (2003) išspausdintame Mieželaičio testamente rašoma: „Lietuvoje gimiau ir užaugau, Lietuva man visada buvo ir liko širdyje valstybė. Valstybe ji turėtų išlikti ir ateityje.“¹

Naujos Mieželaičio poezijos rinktinės idėja jau kuris laikas tarp literatų sklandė ore. Aidas Marčėnas 1995 metais vienoje iš mozaikų rašė: „Prieš gerą pusmetį su Liudviku Jakimavičium *Suokalbyje* pradėtą pokalbį apie E. Mieželaičio kūrybą užvakar pratęsiau su Antanu A. Jonynu. Nors oponentai ir pasikeitė, mintis liko ta pati: iš visos Eduardo Mieželaičio poezijos būtų galima padaryti vieną, kad ir nelabai storą, bet gerą knygą. Šitaip mano Jakimavičius su Jonynu, o man Mieželaitis įdomus būtent visu tuo nesuvaldomu srautu – lyg kokia audėja stachanovietė* dirbtų šešiais šimtais šešiasdešimt šešiomis staklėmis. Ir stebuklas, kad išeina – šiokie ar tokie, bet vis dėlto meno kūriniai.“² Panašios nuomonės buvo ir Geda: „Nūnai, kada mano kolegos ginčijasi, ar iš viso Eduardo palikimo (kokių 50 knygų!) galima išrinkti 50 geriausių eilėraščių, aš galvoju, jog čia ne tas atvejis. Velionis buvo grandiozinių projektų žmogus.“³

Mieželaitis yra turbūt pats produktyviausias lietuvių autorius, vadovavęsis nuostata skelbti viską, ką parašęs, o kūrinių atranką palikti laikui. Leisdamas knygą, be naujų eilėraščių, jis įdėdavo ir ankstesnių, paprastai juos pataisęs, papildęs ar net perkūręs. Nepaliko istorijai ir ankstyvųjų savo kūrinių: taikomi prie besikeičiančio stiliaus kartu su naujomis knygomis jie keliavo per laiką, nes poetui turbūt buvo neatsiejama jo identiteto dalis. Rita Tūtlytė teigia, kad „ketvirtojo dešimtmečio kultūra (temos, poetika, meno filosofija, kalbėjimo kodai) visam laikui tapo svarbiausiu Mieželaičio kūrybos bruožu, poezijos modernizavimo pagrindu ir pavyzdžiu. Iš ten (ir iš Jesenino) ateina dainingos intonacijos, liaudies dainų stilizacija, pakylėta emocija, romantinės nuostatos, polinkis į pasaką, mitą, kitas kultūras, naivumo ir artistizmo dermė“⁴. Stebint to paties eilėraščio metamorfozes, akivaizdu, kad ne visada eiliavimo technikos požiūriu sklandesni vėlesni variantai yra geresni. Vėlesnėse teksto redakcijose autoriui neretai pašalinus istorinio, psichologinio konteksto įspaudus, eilėraštis prarado atsiradimo intenciją, autentišką, o kartu ir savo buvimo prasmę. *Raštuose* taip yra nutikę su daugeliu karo metais, ir apskritai ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu, parašytų eilėraščių. Todėl atrenkant tekstus į šią rinktinę, pirmenybė teikta pirminiems tekstų variantams rinkiniuose.

Sudarant rinktinę, siekta ir atspindėti poeto raidą, ir atrinkti geriausius kūrinius. Dėl to į ją neįtrauktas nė vienas eilėraštis iš dviejų pokarinių rinkinių (*Pakilusi žemė*, 1951, *Dainų išsausiu margą*

¹ Eduardas Mieželaitis, *Nereikalingas žmogus. Akcentai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 116.

* Stachanoviečiai – Stachanovo pasekėjų, socialistinės gamybos novatorių, daug kartų viršijusių nustatytas gamybos normas, masinis judėjimas Tarybų Sąjungoje. Stachanoviečiai buvo žinomi dėl darbo našumo kėlimo ir geresnio technikos naudojimo. Judėjimo pavadinimas kilo 1935 m. nuo Donbaso šachtos kirtėjo Aleksejaus Stachanovo pavardės. (Red.)

² Aidas Marčėnas, *Būtieji kartiniai: apžvalgos, išvalgos, peržvalgos*, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 46.

³ Sigitas Geda, „Eduardo Mieželaičio gyvenimas“, *Eduardas Mieželaitis, Mažoji lyra*, Vilnius: Andrena, 1999, p. 276.

⁴ *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 326–327.

rašta, 1952). Be to, nesistengta, kad skirtingi kūrybos laikotarpiai ar atskiri rinkiniai būtų pristatyti panašiu eilėraščių kiekiu. Pasirinkus tokią poziciją, nuolat iškildavo klausimas – kas tai yra „geras eilėraštis“. Ar tas, kuris, sakykim, yra geras kaip tekstas? Ar ir tas, kuris formos, t. y. estetiniu požiūriu, yra niekuo neišsiskiriantis, bet turi recepcijos istoriją, socialinius laiko įspaudus ir pan.? Tai, kad rinktinėje yra eilėraštis „Kumelė“, rodo, jog šis faktorius vis dėlto nebuvo visai ignoruotas¹. Kaip žinia, Visuotiniame Lietuvos rašytojų susirinkime triuškinant Mieželaičio karo metų poezijos rinkinį, Kazys Preikšas, įrodinėdamas jo poezijos dekadentiškumą*, labiausiai rėmėsi kaip tik šiuo kūriniumi.

Mieželaičio rinktinės sudarymas yra problemiškas ir kitu aspektu: po rinkinių *Žmogus* (1962), *Autoportretas. Aviaeskizai* (1962), *Atogrąžos panorama* (1963) Mieželaitis eilėraščių, kaip savarankiško atskiro vieneto, beveik neberašė; jungė juos į ciklus, komponavo su prozos intarpais ir pan. Taigi vėl dilema: ar tokiu atveju galima griauti vientisumą ir į rinktinę dėti ne visą ciklą, o atskirus jo eilėraščius? *Žmogaus* ciklo atveju manyta, kad tokie veiksmai galimi. Bet *Žmogus* yra ne visai autentiškas ciklas, jis nebuvo rašytas kaip vientisa struktūra, atskiri jo eilėraščiai anksčiau jau buvo paskelbti trijose knygoose: dauguma – *Žvaigždžių papėdėje* (1959), du – *Svetimuose akmenyse* (1957), keletas – rinkinyje *Saulė gintare* (1961). Sudaryti tokį montažą ir išleisti jį atskira knyga buvo, atrodo, rusų vertėjų sumanymas, turbūt Boriso Sluckio, kuris ir išvertė daugiausia eilėraščių, ir yra pasirašęs atsakinguoju knygos redaktorium. Knyga *Žmogus* pirmiausiai buvo išleista Vilniuje rusų kalba (1961), po metų – ir lietuvių kalba, vėliau pakartota rusiškai Maskvoje (1963). Taigi kaip ciklas buvo sumontuotas, taip prireikus turbūt galima jį ir išmontuoti. Juolab kad rinktinėse ir Raštuose poetas pats yra šio ciklo eilėraščius skirstęs į atskirus skyrius.

Mieželaičio kūryba per šešis dešimtmečius patyrė ryškią poetikos raidą; pagal tai ją galima suskirstyti į keletą etapų: ankstyvąjį (1936–1956), kuriam priklauso rinkiniai *Lyrika* (1943), *Tėviškės vėjas* (1946) bei ankstyvosios eilės (1936–1940), negalėjusios patekti į pokario rinkinius *Pakilusi žemė* (1951) bei *Dainų išausiu margą raštą* (1952) ir atskiru skyriumi išspausdintos tik šio laikotarpio poeziją sumuojančioje pirmoje poeto rinktinėje *Mano lakštingala* (1956) bei knygoje *Iliuzijos bokštas* (1973). Pastarojoje skyrius, kurį sudaro 1939 metų data pažymėti eilėraščiai, metaforiškai pavadintas „Pompėja-69“. Tikėtina, kad šie ankstyvieji eilėraščiai skelbti poetui jau gerokai juos pagedavus; tai patvirtintų ir faktas, kad šie tekstai *Mano lyroj* (1979) perspausdinti beveik be pataisų, o šioje rinktinėje skelbdamas ankstyvesnius (karo ir pokario metais parašytus) eilėraščius Mieželaitis juos gerokai taisė. Todėl iškilo klausimas, prie kurio laikotarpio tekstų juos dėti. Pasirinkome kompromisą – atskirą skyrių, pavadindami jį „Retro“, nes šiuose tekstuose akivaizdus stilizacijos, žaismingo atstumo, literatūriško manieringumo momentas. Pirmuoju kūrybos etapu Mieželaitis tęsė prieškarinio neoromantikų (Jono Kossu-Aleksandravičiaus, Antano Miškinio, Salomėjos Nėries) poetinę tradiciją. Ankstyvojoje lyrikoje ryškūs ir Sergejaus Jesenino poezijos pėdsakai. Eleginę romansinę ankstyvųjų eilių melodiją kontrastiškai papildė prieškarinio avangardizmo tradicijos ženklai, ekspresyvūs binkiško stiliaus pavaliūkavimai. Jaunystės eilėraščius poetui vėliau taisant ši stilistika buvo paryškinta. Pirmąjį Mieželaičio kūrybos etapą užbaigė rinktinė *Mano lakštingala* (1956), sugrąžinusi į lietuvių poeziją pokario metais užgniauztą lyrizmo tradiciją ir turėjusi įtakos visai to meto lietuvių literatūrai. Tai knyga, kuri literatūros istorijoje jau turi savo mitologiją, ir gal dėl to dabar ji kiek nuvilia – dėl savo buitiškai „realistinio“, siužetiško lyrizmo, dėl mažybinių formų nenatūralios gausos, paviršinio tautosakiškumo ir pan. Dėl šių priežasčių į rinktinę neįdėtas programinis eilėraštis „Mano lakštingala“: nenorėta nuvilti

¹ Kita vertus, į atrankos procesą įtraukus ir šį „socialumo“ kriterijų, visą laiką lydėjo klausimas: kiek jaunajai skaitytojų kartai tai yra aktualu, kiek ji žino apie šį istorinį kontekstą, jei interneto svetainėje www.rasyk.lt, pristatant Mieželaičio gyvenimą ir kūrybą, pokariu jo eitų pareigų abreviatūrą LKJS CK iššifruoja taip: Lietuvos katalikų jaunimo sąjunga.

* Dekadentiškas – kultūriškai smunkantis; dekadansas – visuomenės, valstybės, bendruomenės būklė, kuomet pasireiškia kultūros, meno, moralės, dvasingumo nuosmukis, klesti hedonizmas, chaosas, egoizmas. (Red.)

tų, kurių atmintyje nuo sovietinės mokyklos laikų tebėra garsiosios eilutės: „Jei dainos nesukurčiau jai šiandie, / Nepilna, rodos, būtų knyga. / Turi knygoje teisę gyventi / Ir lakštingala mano pilka.“¹ Po šio ketureilio esama dar devyniolikos, kuriuose pasakojama tipiškas pokario poezijos siužetas apie iš karo grįžusį lyrinį herojų, kuris su kolektyvu laimingas aria, sėja, stato, veda ir laimingas gyvena naujuose namuose, lakštingalai pritariant jo giesmei apie laimę. Šis eilėraštis, beje, ir buvo paskelbtas ankstesniame rinkinyje *Dainų išausiu margą raštą* (1952).

Antrasis Mieželaičio kūrybos etapas, kurio formalus centras – poezijos knyga *Žmogus* (1962), apima rinkinius *Svetimi akmenys* (1957), *Žvaigždžių papėdė* (1959), *Saulė gintare* (1961), *Autoportretas. Aviaeskizai* (1962), *Atogrąžos panorama* (1963). Šio periodo kūriniams būdinga avangardinio modernizmo poetika, ideologiškai įteisinta, *Žmogų* įvertinus Lenino premija (1962). Kad ir kaip nevienareikšmiškai būtų vertinamas ir šis ciklas, ir apdovanojimas, ir apskritai visa Mieželaičio kūryba, jos reikšmė, įtvirtinant modernizmą lietuvių literatūroje, yra visuotinai pripažįstama. „Eduardas Mieželaitis kartu su bendraminčiais sovietijos apsiaustyje esmingai keitė požiūrį į meną ir menininkus, vadavo kultūrą iš klusnios susigūžusios tarnaitės vaidmens, plėtė novacijų ir kūrybos laisvės sritį, turtino mūsų meną praeities kūrėjų ir pasaulio kultūros intakais“², – sumavo Eduardo Mieželaičio nuopelnus lietuvių kultūrai Valentinas Sventickas.

Beje, anuomet *Žmogus* neatrodė toks ideologiškai vienareikšmis: iš pradžių ideologams buvo įtartina ne tik jo forma, bet ir bendražmogišką, abstraktų humanizmą deklaruojantis turinys, ir leidykla, Mieželaičio žodžiais, nutarė apsidrausti, pasiūlydama programinio eilėraščio „Žmogus“ pabaigoje lyrinį herojų įvardyti komunistu. Poetas sutikęs. Pirmajame eilėraščio variante, išspausdintame knygoje *Saulė gintare*, „komunisto“ nebūta, kaip, beje, ir pavadinimo „Žmogus“. Vėliau ir visose rusiškose, ir lietuviškose šio eilėraščio publikacijose „komunistas“ yra, išskyrus dvitomį *Poezija* (1968). Į rinktinę šis eilėraštis paimtas būtent iš šio leidinio.

Pasirodžius *Žmogui*, Mieželaitis ištisą dešimtmetį rašė jo komentarą, jo žodžiais, antikomentarą, atsakydamas į kritikos priekaištus dėl hiperbolizuotos, suidealintos, netikroviškos žmogaus sampratos, ir tęsė poetinės formos eksperimentus. Jis rėmėsi prieškarinio avangardo patirtimi, kūrė figūrinius-erdvinius ir fonetinius eilėraščius, jungė poeziją ir prozą, į lietuvių poeziją įvedė daugybę pasaulio kultūros reminiscencijų*. Pasak Gedos, „užtvindęs tiesiogine šio žodžio prasme šią tuštumą [sovietmečio poezijos] savo raštais – jeigu pats ne viską „gerai darė“, tai bent jau atvėrė vartus kitiems, po jo einantiems. Lietuvių poetinė kalba tapo imli visoms pasaulinėms įsruvoms“³.

Visą septintąjį dešimtmetį rašytose šešiose „antikomentaro“ knygoje Mieželaitis buvo užsibrėžęs sukurti savo monumentaliojo žmogaus antipodą**, t. y. žemišką, kasdienį, realų žmogų. Jo poetiniu eskizu baigiama paskutinioji ciklo knyga *Iliuzijos bokštas* (skyrius „Antipodo eskizas“). Bet romantinės pasaulėjautos poetas ties „normos“ riba nesustojo ir ėmė tą „realųjį“ žmogų, vartotojiškos visuomenės atstovą, ironizuoti, šaržuoti ir kitaip patetinti. „Atpigo autentiškos rožės ir moterys. / Pražydo nailonas ir seksas. / Atpigo bifšteksas ir rašomas popierius – / Eiliuotas ir prozinis tekstas“, – monotoniškai ritmavo 29 eilėraščių cikle „Infliacija“. Anuo metu visuomenėje tokios eilės sulaukė rezonanso: jos buvo nelauktos, nesitikėtos iš poeto, kurio būdingiausia poetinė medžiaga iki tol buvo marmuras, kurio žmogus siekė žvaigždes ir saulę, o čia – ironija, seksas, barzdos, narkotikai, abortai,

¹ Eduardas Mieželaitis, *Mano lakštingala*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 269.

² Valentinas Sventickas, „Reikalinga knyga“, in: Eduardas Mieželaitis, *Nereikalingas žmogus*. Akcentai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 150.

* Reminiscencijos (lot. *reminiscentia* – prisiminimas) – neaiškus, miglotas prisiminimas, atgarsis; kito autoriaus kūrinių motyvo arba įvaizdžio transformuotas atgarsis grožinės literatūros, muzikos, dailės kūrinyje. (Red.)

³ Sigitas Geda, „Eduardo Mieželaičio gyvenimas“, in: Eduardas Mieželaitis, *Mažoji lyra*, Vilnius: Andrena, 1999, p. 276.

** Antipodas – čia: priešingų pažiūrų ir būdo bruožų žmogus. (Red.)

šizofrenija... Vis dėlto kaip Mieželaičiui netapo sava pilka spalva, nors vienu metu jis ir stengėsi save prie jos pratinti, taip ir žmogaus „antipodas“ nebuvo poetui paranki tema: „Atimkit iš manęs tikėjimą į žmogų – / Ir mano žodis kaip žvaigždė užges“, – deklaravo jis viename iš „Antipodo eskizo“ skyriaus eilėraščių.

Ir kitų ciklų atvejais sudarytojos padėtis buvo kebli: ar dėl pernelyg didelės apimties, ar dėl formos netolygumų neretai teko jų atsisakyti, arba juos „išformuoti“. Ne vieno tyrinėtojo yra pastebėta, jog polinkis į ciklišką, serijinį rašymo būdą tapo poeto stiliaus dalimi: „Eduardo Mieželaičio eilėraščiui, ištrauktam iš visumos, dažnai galima papriekaištauti: vienur padrika kompozicija, kitur nenugludinta frazė, neišlaikytas metras, dar kitur pernelyg išžėsta ir pan. Nedaug tėra eilėraščių, kurie įstrigtų atmintin nuo pradžios iki galo, su visais niuansais ir detalėmis. Labiausiai čia veikia sudėtingos visumos, įvairumo įspūdis (visos knygos, viso skyriaus ar bent viso eilėraščių ciklo). Iš esmės – tai eksperimentinė poezija, labai nelygi ir nevienoda visais požiūriais. Tasai nevienodumas, įvairumas, margumas, jo paties teoriškai grindžiamas, yra kartu ir jo stiliaus bruožas“¹, – teigė Juozapas Girdzijauskas.

Tad ar sudarant rinktinę nebus prarastas Mieželaitis? Tam tikra dalimi, žinoma, taip, bet visada yra ir kitas pasirinkimas – skaityti Mieželaičio knygas. O jų pirmųjų leidimų, su knygomis vaikams, neskaitant rinktinių, knygų serijos ir *Raštų*, susidaro gerokai per penkias dešimtis. Jas skaitant tampa akivaizdu, kad rinktinės lauktų ir Mieželaičio eseistika.

Elena Baliutytė, *Eduardas Mieželaitis. Barokinė lyra. Poezijos rinktinė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 5–18.

---

¹ J. Girdzijauskas, *Lietuvių eilėdara: XX a.*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 135–136.